



Jónás Károly

## **Panka Károly és Trócsányi György könyvtárosi munkássága**

Fejezetek az Országgyűlési Könyvtár történetéből

**Panka Károly** az Országgyűlési Könyvtár címzetes igazgatója 1928–1940-ig, majd igazgatója 1940. május 1. – december 31. között. A Képviselőházi Könyvtár szakmailag jól képzett élgárdájához tartozott, azok közé, akik Fülöp Áron, a könyvtár első igazgatója mellett szereztek jó elméleti és gyakorlati felkészültséget. Plechl Béla és Nagy Miklós munkatársaként Panka évtizedekig állt a képviselőház, illetve annak belső, de a tudományos és a szakmai életben, sőt közvetve a politikában is fontos szerepet játszó könyvtárának szolgálatában.

1882. július 30-án született Pécskán, az akkori Arad megyében. Életének legfontosabb színhelyei Sárospatak, Kolozsvár és Budapest voltak. A pataki középiskolai évek jól megalapozták további pályáját. E szép, és művelődéstörténeti szempontból is kiemelkedő várostól soha nem is szakadt el: budapesti évtizedei alatt is szoros kötelékek fűzték ide, nyugdíjba vonulása után pedig ide tért vissza, s itt élt haláláig. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron végezte. Az államtudományi doktorátust is ott szerezte meg munkája mellett 1910-ben.

Könyvtárosi pályafutásának, munkahelyének, közéleti tevékenységének legfőbb színtere a főváros volt, ahol több évtizedet töltött el. 1903. szeptember 1-jén lépett a képviselőház szolgálatába, amikor Apponyi Albert házelnök napidíjasként alkalmazta. 1906. március 1-jén lett a Képviselőházi Könyvtár munkatársa, mint segédkönyvtárnok. 1910-től a háború kitöréséig részt vett a könyvtár újrendezési munkálataiban, a katalógus-, a szak- és a raktárrendszer együttes fejlesztésében, amelyben német és francia nyelvtudása igen hasznosnak bizonyult. A háború alatt frontszolgálatot teljesített, tartalékos főhadnagyként szerelt le, majd visszatért a félig gazdátlan, nagy változások viharában hanyórázó egykori Képviselőházi Könyvtárba. A proletárdiktatúra ideje alatt előbb a Tanácsköztársaság gondnoki hivatalának alkalmazottjaként, majd „a Kormányzótanács Elnökségének munkása”-ként dolgozott, s részt vett a Tanácsok Országos Gyűlésének előkészítési és lebonyolítási munkálataiban. 1919. július 19-én, amikor az Országgházi Könyvtár – amelyet áprilisban a Szabó Ervin Könyvtár irányítása alá helyeztek – a Történelmi Materializmus Kutató Intézetének felügyelete alatt folytatta tevékenységét, könyvtárosként Panka is az intézet szolgálatába állt.

A Tanácsköztársaság bukása után, 1919. szeptember 15-én Plechl Béla könyvtárigazgató Panka könyvtárnoki kinevezését kérve a következőket írta: „a könyvtárban 1906 óta kiváló ügyszeretettel szolgálatot teljesítő dr. Panka Károly (...) mindenképpen érdemes” a könyvtárnoki állás elnyerésére. Nem véletlen, hogy 1921. december 3-án, Nagy Miklós igazgatói kinevezésével egy időben már főkönyvtárnok, 1928. július 5-én pedig címzetes könyvtárigazgató lett. A húszas évek katalógus- és raktárrendezési munkálataiban ő volt az igazgató egyik fő segítőtársa (a másik Trócsányi György). Nagy Miklós a képviselőház



elnökéhez 1937. november 26-án írt felterjesztésében igen kedvező jellemzést adott az 55 éves Panka Károlyról: könyvtári szolgálatának kezdete (1906) óta „mindenkor szorgalmas, kötelességtudó, lelkiismeretes munkásnak bizonyult” (*OK Irattár, 1937.*). Nagy Miklós nyugdíjba vonulását követően, 1940. május 1-jétől nevezték ki a könyvtár vezetőjévé (kinevezése előtt éveken át a kötelespéldányok válogatásával, állományba vételével kapcsolatos feladatokat és a kötetzeti munkálatokat irányította), de e tisztében csak rövid ideig tevékenykedett, hiszen 1941-től maga is nyugdíjba ment.

Tudományos kutatásainak, publikációinak tekintélyes része a könyvtári, bibliográfiai területhez kapcsolódik. Első könyvészeti munkája 1912-ben látott napvilágot, a Boszniára és Hercegovinára vonatkozó, 1601 és 1912 között megjelent magyar és külföldi művekről. A témakör irodalmának felkutatása összefügg a korabeli történelmi körülmények alakulásával. Egy évvel később adta ki *A választójogi irodalom könyvészete* című bibliográfiai összeállítást, amely jól bizonyítja jogász felkészültségének és könyvtárosi alaposágának összekapcsolódását (*Budapest, 1913. 45 o.*) A szakajtó is kedvezően értékelte: a *Könyvtári Szemle* 1913. június 5-i száma így írt róla: „Jól használható jegyzék, mely a legújabb irodalmat sem hanyagolja el s különösen a magyar nyelvű művek és folyóiratcikkek tekintetében a gyakorlati használat szempontjából teljesnek mondható.” Ugyanezen folyóirat 1913. július 5-ei számában Pankának érdekes cikke jelent meg *Az országos könyvtár felállításának eszméje a törvényhozás előtt* címmel. Az írás, amely egyben hozzászólás is volt a *Könyvtári Szemle* hasábjain folyó vitához, egyrészt az 1871-ben felvetett téma 40 éves történetéről adott áttekintést, másrészt az országos közkönyvtár megvalósításának lehetőségeit elemezve egyértelműen állást foglalt a merev, értelmetlen egyesítések és átszervezések ellen. Eközben szinte kulcsot adott a megoldáshoz: „minden budapesti könyvtár egyöntetű rendszer mellett egy meghatározott szakban a lehető teljességre fejlesztetnék”, és ezek összefüggésükben „egy teljes könyvtárt képeznének, mely nem csak felvehetné a versenyt a külföldi könyvtárakkal szemben, hanem túl is szárnyalná azokat”. Az első világháború idején jelent meg *A képviselőház könyvtárának története a Magyar Könyvszemle* 1917-es kötetében. Az Országgyűlési Könyvtár történetéről ez volt az első szakzerű tanulmány, amely a képviselőház szerkezetébe illeszkedő és a törvényhozók információs bázisául szolgáló intézmény életének, fejlődésének első ötven évét valóságosan és pontosan dolgozta fel, mutatta be.

A húszas, harmincas, sőt még a negyvenes években is anekdota gyűjtemények jelentek meg Panka szerkesztésében (*A pataki diákvilág anekdotakincse. 1–2. köt. Budapest, 1927–1930; Régi vadászatok. 1–2. köt. Budapest, 1935–1940*), s jó néhány jogi, történelmi, politikai cikke és tanulmánya is napvilágot látott. A fontosabbak: *Összeférhetetlenség és parlamenti eskü* (1938); *Kossuth Lajos véleménye a külpolitikáról* (1939); *Széchenyi kortársa: Bezerédj István* (1941); *Ferenc Ferdinánd és gróf Zichy János* (1944). Jogi és történelmi tárgyú tanulmányai főként a *Magyar Törvényhozók Lapjában*, a *Református Figyelőben* és a *Városok Lapjában* jelentek meg. A két világháború között hosszabb időn át töltötte be a budapesti Pataki Diákok Szövetsége (1921–29), majd a Pataki Diákok Országos Szövetsége Budapesti Egyesülete (1929–43) elnöki, illetve ezzel párhuzamosan a Pataki Diákok Országos Szövetsége társelnöki, továbbá a Magyar Vadászok Országos Szövetségének alelnöki tisztségét.

Sokirányú érdeklődése és tevékenysége jól megfér a könyvtári feladatokkal. 1926-tól 1928-ig alapos munkát végzett – Nagy Miklós és Trócsányi György oldalán – az Or-



szágyúlési Könyvtár katalógusa első kötetének (*Közjog és közigazgatási jog*) összeállításában; ez a kötet szakmai körökben osztatlan sikert aratott. A harmincas években a folyóiratok több ismertetését közölték az Országgyúlési Könyvtár működéséről, 1939-ben pedig Deák Ferenc könyvtára címmel „a haza bölcse” könyveiről írt érdekes, művelődéstörténetileg is fontos adalékokat tartalmazó cikket a *Magyar Könyvszemlébe*. 1940-ben – amikor már ő vezette az Országgyúlési Könyvtárt – a *Magyar Törvényhozók Lapja* tette közzé *A külföldi államok között fennálló könyv-csereviszony és annak történeti előzménye* című írását, amely a könyvek, hivatalos és parlamenti kiadványok nemzetközi cseréjének kialakulását, jó fél évszázados fejlődését s a könyvtárak életére gyakorolt hatását tárja fel a tőle megszokott alapossgal. Ugyanúgy otthon érezte magát a könyvtártörténeti, bibliográfiai, történelmi témákban, mint a városi közigazgatás vagy a vadászati jog területén. Irodalomtörténeti és természetrajzi „vizekre” is többször elkalandozott.

A második világháború félidejéhez közeledett, amikor Panka Károly – 1941-től – átadta a könyvtárigazgatói széket Trócsányi Györgynek. Nyugdíjba vonult, és Sárospatakra tért vissza. Ezt megelőzően a könyvtári bizottság 1940. decemberi ülésén gróf Apponyi György indítványára a képviselőházi „könyvtárigazgatónak a könyvtár szolgálatában hosszú időn át kifejtett munkásságáért jegyzőkönyvi köszönetét” fejezte ki (*Kbiz. jkv. 1940. december 12.*). Még folytatta az anyaggyűjtést *A pataki diákvilág anekdotakincse* III. kötetéhez, de a kiadás már nem sikerült. (Az anyag kéziratban maradt, és csak 1996-ban jelent meg, a Sárospataki Református Kollégium Alapítvány gondozásában.)

Bár a háború után visszavonultan, nehéz körülmények között élt családjával, élete végéig szellemi frissességben tevékenykedett. Halála évében a szegedi József Attila Tudományegyetemtől gyémántoklevelet kapott. 88 éves korában, 1970. június 21-én hunyt el Sárospatakon.

**Trócsányi György** az Országgyúlési Könyvtár igazgatója 1941. január 1-től, főigazgatója 1945. július 15-től 1949 februárjáig. A nagy múltú és mai tudományos életünkben is fontos szerepet játszó Trócsányi-család tagjaként, 1896. március 29-én született Sárospatakon. Testvérei közül József, a Sárospataki Református Főiskola Jogakadémiájának, majd Teológiai Akadémiájának tanára, a Gazdasági Választmány elnöke; Zoltán irodalomtörténész, nyelvész, művelődéstörténeti író, egyetemi tanár, műfordító, a *Magyar Könyvszemle* szerkesztője, könyvtörténész, könyvtáros is volt; Dezső pedig filozófiai író, akadémiai tanár. Az édesapa, Trócsányi Bertalan szintén közvetlen kapcsolatban állt a könyvszakmával: előbb nyomdász volt Nagyváradon, majd a Pesti Könyvnyomdánál, később a Sárospataki Református Főiskola könyvbizományosaként könyvkereskedői tevékenységet is folytatott 1896-ig, ekkor – György születésének évében – meghalt. Az özvegy édesanya nehéz körülmények között nevelte fel nyolc gyermekét.

A sárospataki gimnázium jó indítást adott Trócsányi Györgynek, a majdani könyvtárosnak, aki saját erejére és keresetére támaszkodva kezdte meg jogi tanulmányait Pesten 1913-ban. 1914 februárjában az Országgyűlés számvevőségén kezdett dolgozni, miközben tanulmányait tovább folytatta. Mindezt egyszerre szakította meg a háború. 1915 márciusában katonai szolgálatra vonult be, 1917 júliusában (tartalékos zászlósként) orosz hadifogságba esett, ahonnan 1921-ben tért haza. A jogi egyetemet tehát csak hatéves szünet után folytathatta: így 1922-ben szerzett államtudományi doktorátust. A hadifogság után rövid ideig a nemzetgyűlés számvevőségén, majd iroda-segédtsízként dolgozott, s 1921



# 1 tudomány és társadalom

decemberében került a könyvtárba, mint segédkönyvtárnok. Életének ezután következő időszakában a legnagyobb szerepet a könyvtárosi hivatás és munkaterület töltötte be. Ennek gyakorlása közben és mellett, sokrétű szociológiai, politikaelméleti, szerkesztői munkásságot is folytatott, 1949-ben bekövetkezett nyugdíjazása után pedig nem lebecsülendő műfordítói tevékenységet végzett.

A Képviselőházi Könyvtárban csaknem három évtizedet töltött el. 1923–29 között könyvtárnokként dolgozott Nagy Miklós igazgatása alatt. Kiemelkedő nyelvtudását (német, francia, orosz, angol) főként a gyarapítási tevékenységben és a könyvek osztályozásában hasznosította: az ő feladata volt a külföldi jogi, történelmi, politikai, közgazdasági, statisztikai, szociológiai stb. művek beszerzése, amelyet a törvényhozási munka maximális támogatására törekedve, ám a sohasem elég dotáció összegének figyelembevételével kellett szakszerűen, és a képviselői igények kielégítése mellett végeznie. 1926-tól felgyorsultak a könyvtár újrendezési munkálatai, s ezzel párhuzamosan szerkesztették és kiadásra készítették elő a kötetkatalogusokat is. A képviselőház elnökének vezetése alatt álló könyvtári bizottság határozatot hozott, hogy a kiadásra kerülő katalóguskötetek szakonként, tudományáganként tartalmazzák a könyvtár teljes anyagát. A már említett két katalóguskötet 1929-ben és 1932-ben jelent meg (a gazdasági válság utóhatása és a képviselőházi elnökök változó elképzelései a tervezett történelmi, jogi és általános szakok katalógusainak kiadását megghiúsították.) Ennek a korabeli könyvtári szakirodalomban és egyéb kritikákban is elismert és igen kedvezően méltatott bibliográfiai vállalkozásnak egyik oszlopa Trócsányi volt, és az összeállított, de ki nem nyomtatott katalógusokba is rengeteg munkát fektetett. Ugyanakkor a könyvtár önálló szakrendszerét kiépítő munkálatok irányítása is az ő vállára nehezedett. Ebben az időben, 1929-től 1938-ig már címzetes főkönyvtárnokként dolgozott, 1938–40 között pedig mint főkönyvtárnok vett részt a könyvtár tudományos tisztviselői karának munkájában.

1929–30-ban ösztöndíjasként Párizsban, majd Berlinben folytatott tanulmányokat, amelyeknek gazdag tapasztalatait a könyvtárban is értékesítette. A széles látókörű, könyvtártani és bibliográfiai kérdésekkel behatóan foglalkozó, szorgalmas tisztviselő a könyvtárügyek és a könyvtárpolitika elismert szaktekintélye lett, miként azt egy korabeli kiadású lexikonban olvashatjuk. 1937-ben a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Országos Egyesületében – amelynek előbb rendes, a harmincas évek végétől pedig választmányi tagja volt – előadást tartott a dokumentációról, annak alapján, amit az első dokumentációs világtalálkozókon (Párizs, 1937. augusztus 16–21.) tapasztalt. Tevékenyen közreműködött a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetsége, az IFLA parlamenti könyvtári albizottságában is, például a szövetség 1937. augusztus 24–25-ei párizsi ülésén a Könyvtárosok Egyesületének megbízásából ő képviselte Magyarországot. Ebben az évben jelent meg a *Parlamenti könyvtárak* című tanulmánya (*Magyar Könyvszemle*, 1937/2.), amely itthon elsőként elemezte és rendszerezte e könyvtártípus általános feladatait, a magyar és európai parlamenti könyvtárak funkcióit, szerepét és helyét a könyvtárak között (előadást is tartott róla a Könyvtárosok Egyesületének 1936. október 2-ai közgyűlésén). Trócsányi a bibliográfiai kérdések elméleti és gyakorlati szakembere is volt: 1938-ban jelent meg a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Évkönyvében a rendkívül alapos felkészültséget és bibliográfiai jártasságot tanúsító *Magyar nemzeti bibliográfia* című tanulmánya, amelyben az elhanyagolt és megoldásra váró nemzeti bibliográfiai ügyünknek részletes helyzetképét s a megoldás igényes program- és feladattervét vázolta fel.



Trócsányi Györgyöt 1941-ben Nagy Miklós, illetve Panka Károly nyugdíjba vonulása után nevezték ki igazgatónak. Vezetőként is az Országgyűlési Könyvtár szakmai tudományos fejlesztését tartotta szem előtt, a háború alatt pedig – minthogy maga is a Parlament épületében lakott – saját jelenlétével is óvta a könyvállományt, amely könyvtárosi pályája során 100 ezerről 230 ezer kötetre növekedett. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, Zsedényi Béla 1945 júliusában nevezte ki főigazgatónak. A nehéz háborús időszak után a háborús károk mielőbbi helyreállítását szorgalmazta. Ő vetette fel először (a könyvtár irattárában található, Zsedényihez írt feljegyzésében), már 1945 szeptemberében a kutatószobák kialakítását a földszinti és a félemeleti két-két úgynevezett toronyszoba rendbehozatalával, mert az „egészen kiváló kutatók számára olyan helyiségeket” kell biztosítani, „amelyben teljesen zavartalanul folytathatnak törvényhozói, illetve tudományos munkásságukhoz nélkülözhetetlen kutatómunkát”. Az ok: „nem egyszer 30-50 kötetet is kell egyidejűleg rendelkezésre bocsátani, ezt pedig olvasó helyiségeink zsúfoltsága miatt másképpen, mint erre a célra berendezett külön szobában, nem tudjuk megoldani” (*OK Irattár, 1945.*) – érvelt a főigazgató. (E terv később – részben – valóra is vált.)

Nem sokkal a háború után Trócsányi közreműködött a fasiszta könyveket ellenőrző bizottság munkájában, a kiválasztott és összegyűjtött fasiszta és szovjetellenes könyvtári dokumentumok – OSZK-nak történő – kényszerű átadásában. A könyvtári bizottság ülésein többször síkraszállt a zárt jellegű könyvtár nyilvánossá tétele mellett, mert világosan látta, hogy ez a jövő útja: „A Nemzetgyűlés Könyvtára (...) nem szorítkozhatik a jövőben csak a törvényhozó testület tagjainak szolgálatára, hanem kötelessége lesz, hogy gazdag könyvanyagát (...) bocsássa a (...) kutatómunkát végző olvasók rendelkezésére” – mondta már 1946-ban, a könyvtári bizottság ülésén (*Kbiz. jkv. 1946. december 18.*), hat évvel a tényleges nyilvánossá válás előtt. Ezért is vetette fel többször az olvasói helyek számának bővítését. Az Országos Könyvtári Központnak 1947. január 15-én írt jelentésben már jelezte, hogy az eddigi olvasótermek (egy képviselői olvasóterem 10 olvasóhellyel, egy képviselői kézikönyvtár 16 hellyel és a nyilvános olvasóterem 16 olvasóhellyel) bővülni fognak, mert várható „3 további olvasóhelyiség 50 férőhellyel”. A könyvtári bizottság azonban a kérés teljesítését későbbre halasztotta, majd 1947 végén albizottságot küldött ki a helyzet megvizsgálására. Ennek nyomán, 1948 végén a következő év őszére kilátásba helyezték a megfelelő helyiségeket, de az 1949-es gyökeres fordulat előtt – amely az efféle problémák rendezését teljesen elsöpörte – már változás nem történt.

1946-tól 1948-ig a *Könyvtári Évkönyv* szerkesztési munkálatait is végezte. (A parlamenti könyvtár évkönyvének kiadását ugyanis az első parlamenti könyvtáros, Vasváry Károly kinevezésének 100. évfordulójára tervezték.) Az évkönyv kefelenyomata el is készült, kiadására azonban már nem került sor. A kor szellemének nyomására és a korabeli változások (a kommunista befolyás erősödése, majd egyeduralmódóvá válása) kényszerítő hatása következtében ő emelte ki a B8 (közgazdaság) szakból a B8K (szocializmus és kommunizmus) könyvtári katalógusegységet, és dolgozta ki – hosszú gyöttrődő töprengés után – önálló szakká, amellyel az 1950–1952 között működő igazgatók, mint saját – rövid – tevékenységük eredményével büszkélkedtek. 1948 januárjában Trócsányi még előadást tartott a Könyvtárosok Egyesületének évi rendes közgyűlésén a demokratikus könyvtárpolitika feladatairól, a könyvtári bizottság utolsó ülésén (1948. november 24-én) pedig a könyvtár nyilvános olvasótermének bővítését, a helyiséghiány felszámolását és az évkönyv kiadását szorgalmazta, de 1949 fagyossá vált politikai légkörében a kiemel-



# 1 tudomány és társadalom

kedő szakembert, a nagy tudású, átlag feletti intelligenciájú, rendkívüli olvasottságú és tájékozottságú könyvtárvezetőt nemsokára (márciusban) érdemtelenül nyugdíjazták. A régebbi munkatársakat is elküldték, a könyvtári bizottságot pedig – hosszú, eredményes múltja után – szinte észrevétlenül és dicstelenül elsüllyesztették.

Könyvtárosi hivatása mellett Trócsányi több más területen is tevékenykedett. A 30-as években és a 40-es évek elején szociológusként fejtett ki gazdag irodalmi munkásságot. Éveken át a Magyar Társadalomtudományi Társaság főtítkára volt, és e minőségében gyakran képviselte Magyarországot külföldön a nemzetközi szociológiai kongresszusokon (Bécs, Zürich, Genf, Párizs). Szociológiai és elméleti politikai tanulmányai, könyvismertetései főként a *Társadalomtudomány* című folyóiratban jelentek meg, amelynek 1942-től 1944-ig társszerkesztője is volt. Számos szociológiai és politikaelméleti előadást tartott 1929–41 között a Magyar Társadalomtudományi Társaságban, a Protestáns Irodalmi Társaságban, a Sol Clubban, valamint külföldön is (Párizsi Magyar Ház és nemzetközi kongresszusok). 1943 szeptemberétől jelent meg a *Közgazdasági és Politikai Irodalmi Szemle* című, bizalmas jellegű folyóirat. Ezt 50 számozott példányban a Magyar Nemzeti Bank adta ki. A kiadvány, amelyet a Külügyminisztérium politikai osztályának Szegedi-Maszák Aladár és Kertész István által tolmácsolat felkérésére Trócsányi György szerkesztett, az Országgyűlési Könyvtár állományának felhasználásával készült, s 1944 márciusában szűnt meg. Nyugdíjazása után, 1949 és 1961 között műfordítói tevékenységet folytatott. Oroszból fordította *A dekabristák emlékiratai* című kötetet (Budapest, 1954.), és nyolc tanulmányt *Az orosz irodalom klasszikusai* című könyv számára (Budapest, 1956.). Angolról magyarra ültette át az alábbi műveket: A. M. Jegolin: *Gorkij és az orosz irodalom*, A. M. Ragyiscsev: *Utazás Pétervárról Moszkvába*, Szaltikov-Scsedrin: *Külföldön*, I. A. Goncsarov: *A „Pallada” fregatt*, V. Scserbina: *Alekszej Tolsztoj*, J. Danyilin: *Maupassant*, M. Jelizarova: *Balzac*, M. Bobrova: *Mark Twain*.

Trócsányi György sokoldalú kulturális tevékenysége közül időben és jelentőségében is a könyvtárosi munkássága emelkedik ki: a könyvtárügy tekintélyes egyénisége volt. 1973. július 5-én halt meg Budapesten, 77 éves korában, „a régi könyvtáros-generáció egyik utolsó tagja”-ként (*Könyvtáros*, 1973. 9. sz. 530. o.).

(A tanulmány részlet Jónás Károly – Veredy Katalin: *Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995* című átfogó munkájából, amely teljes terjedelmében olvasható a [www.ogyk.hu](http://www.ogyk.hu) honlapon.)